

Політика радянізації та колективізації на Острозчині у повосний період

За останній період науковцями докладено багато зусиль з метою неупередженого дослідження суперечливих сторінок національно-визвольної боротьби в Україні другої половини 1940-х рр.

За основу для написання роботи взято рукописи, машинописну та друковану літературу, які збереглися в приватній колекції рівнянина Макарця Руслана. Зі слів власника збірки, ці матеріали потрапили до нього від прадіда дружини, який проживав у Острозькому районі та був у цей період «стрибом» у селі Садки. Як потрапив архів СБ до Демчука Тимофія Сільвестровича важко пояснити, припускаємо, що можливо він співпрацював із повстанцями. Адже зустрічалися не поодинокі випадки, коли УПА відправляла своїх розвідників на роботу до радянських органів влади, в тому числі і до загонів «стрибків». Для зручності користування та можливість посилатися на джерела всім документам із приватного архіву присвоєно номери з абрєвіатурою (АСБОР №), що розшифровується (архів служби безпеки Острозького району №).

Хронологічні події, що описані у статті, охоплюють період із січня 1944 р., коли Острозький район звільнили від німців радянські війська, до жовтня 1949 р. – числом, яким датується останні документи з архіву. Якраз тоді був схоплений керівник СБ Острозького району Богун, і націоналістична діяльність пішла на спад.

Територіально дослідження охоплюють західну частину сучасного Острозького району та частково місто Остріг. Основний збережений матеріал походить від кількох керівників підрайонів. Один охоплював села Плоска, Хорів, Коростова (Українка) та Глупани; друга частина документів стосується сіл Верхів, Лебеді, Йосипівка та Дермань, третя – Теремне, Вілія, Дерев'янче, Батьківці. У більшості аналізований матеріал походить із рукописів, зміст яких вперше вводиться в науковий обіг із написанням цієї роботи.

Історія національно-визвольного руху на Острозчині схожа до подібних історій, які відбувалися на території всієї Західної Волині. 17 січня 1944 р. розвідка СБ повідомила своєму керівництву, що 15 січня о 14.00 Остріг покинули німці та угорці й великим обозом рухаються в напрямку Дубно. Радянські війська взяли владу в місті 27 січня, тобто декілька тижнів в Острозькому районі ніякої влади не було. У місті (в приміщенні в'язниці) залишився лише польський гарнізон (50

осіб). Зранку 16 січня до Острога увійшли червоноармійці та спільно з поляками (допомагали возити солому) спалили міст на с. Вельбівно [1, с. 153]. Незрозумілою була тактика радянської армії: палити міст після того, як німецькі війська відступили, можливо, вони боялися повернення німців? Дивує також співпраця червоноармійців та польської поліції, яка з 1943 року вірно служила німецькій окупаційній владі та палила українські села. Того ж дня, увечері, коли солдати покинули місто, повстанці здійснили напад та здобули віз зброї й амуніції. 17 січня вночі підрайонна боївка УПА знову здійснила напад на місто.

Проте вже 22 січня відбувся бій в с. Межиріч між загonom УПА «Партизан» та червоноармійцями [12, с. 1448]. 27 січня підрозділ кінної розвідки 8-ї стрілецької дивізії 60-ї армії на чолі з старшим лейтенантом Печкурою в с. Кургани відібрав 30 місцевих селян та у помсту за 3-х вбитих червоноармійців їх розстріляв. Загинуло 20 осіб, четверо було поранено та шестеро врятувалися [2]. Ці події відразу насторожили населення, яке ще дуже добре пам'ятало репресії, які вчиняла в районі радянська влада у 1939-1941 рр. На противагу радянізації, відділи УПА продовжували свою диверсійну роботу. Так, 29 лютого 1944 р. о 19.40 автокортеж командуючого 1-м Українським фронтом генерала Ватутіна М. Ф. був обстріляний біля с. Милятин кущовою боївкою СБ сіл Михалківці й Сіянци [8].

В той час по селах та в місті діяли дезертири з «совєтської» армії. Вони чинили над місцевими жителями насильство. Все це старались проконтролювати та забезпечити порядок бійці Української Повстанської Армії. Проте пізніше всі грабунки радянська влада приписала повстанцям-бандерівцям, які зовсім не були причетні до цього. Постійне інформування та роз'яснення референтурою пропаганди СБ ОУН сприяли тривкому патріотичному вихованню населення Острозького району та не сприйняттю ними нових порядків як німецьких, так і нав'язуваних жителям радянською владою.

У 1945-1946 рр. радянські війська (що переважно склалися з військ МВС і НКВС, оскільки в регулярних частинах Червоної армії було багато українців, які не бажали воювати проти УПА) організували блокаду й прочісування територій, де зосереджувалися повстанці. Щоб залякати західноукраїнське населення й позбавити УПА підтримки народу, радянська влада застосувала цілий ряд жорстоких репресивних заходів. Вона виселяла людей із районів розташування баз УПА, депортуючи до Сибіру сім'ю кожного, хто був пов'язаний з опором. За підрахунками, між 1946 та 1949 рр. було заслано близько півмільйона західних українців.

Служба безпеки оберігала учасників боротьби від проникнення в повстанські лави ворожих провокаційних впливів, спроб морального розладу вояків УПА та підпілля зсередини, які плямували ідею повстанської визвольної боротьби. СБ мала окремий контррозвідальний апарат і боївки, до яких за рекомендацією ОУН підбиралися найбільш стійкі й віддані кадри. СБ контролювала лінії зв'язку, стежила за виконанням членами ОУН, УПА принципів конспірації.

Деякі десятки штатних працівників НКВД, які знаходились в районному апараті (і це в переважній більшості прислані сюди росіяни), в кожному селі таємно організовують спеціальну агентурну інформаційну сітку з місцевого населення. За допомогою сексотів вони мали можливість контролювати внутрішнє життя кожного села, виявляти і «розробляти» об'єкти, які для них представлятимуть оперативну цікавість. Проте, завдяки активним діям підпілля, влада у багатьох селах району контролювалася ОУН. Для забезпечення такого становища СБ діяла методом погроз щодо радянських службовців та залученням їх на свою сторону. 1 травня 1944 р. голові сільради с. Бадівка Арсену Марковичу Ткачуку підкинули записку: «Совіцький запродавцю. Якщо не вишлеш большевицької печатки – знищимо». Завдання він не виконав, тому зранку його знайшли мертвим з 19-ма кульовими ранами [15].

Отже, ми бачимо, що ситуація, яка склалася в Острозькому районі після відходу німецьких військ, була неоднозначною. Сільське населення, в переважній більшості, підтримувало УПА, незважаючи на репресивні заходи, що вживали органи радянської влади. Служба безпеки ОУН старалася не допустити проникнення в повстанські ряди провокаторів, а також засилала і своїх агентів до радянських органів влади.

Розуміючи ситуацію в регіоні, який контролювали бійці УПА, в Москві ЦК Компартії ухвалює спеціальну постанову, що увійшла в історію під назвою «Велика блокада». У Західну Україну для боротьби з УПА завезли понад півмільйонне військо. З липня 1946 року виснажена диверсіями НКВС українська армія вже не могла проводити відкриту збройну боротьбу. Її невеличкі групи перейшли в глибоке довготривале підпілля. В результаті початку «Великої блокади» керівництво в УПА вирішує реорганізувати діяльність загонів і переходить до створення невеликих законспірованих груп, які керувалися референтурою Служби безпеки. Незважаючи на відчайдушні спроби СБ знищити усіх підозрілих у співпраці з НКДБ, радянська агентура й надалі залишалася найбільш ефективною зброєю у боротьбі з підпіллям.

Показовим у даному випадку є діяльність радянський каральних

Політика радянізації та колективізації на Острозщині у повоєнний період

органів по знищенню сотні «Деркача». Довідка, що збереглась в Острозькому районному архіві, яка стосується терористичної групи з колишніх повстанців, що діяла під керівництвом НКДБ, розкриває методи, якими діяли легендарні групи: «План действия террористической группы Острожского НКВД по уничтожению руководителя банд-формирования северной части Острожского района под проводом «Деркача». 30 травня 1945 року група кількістю 6 чоловік під командуванням молодшого лейтенанта Остякова направлялася в село Михалківці, де повинна була засісти таємно в найближчому лісі і чекати протягом трьох діб на появу сотні «Деркача» і, по можливості, знищити сотенного.

Цей вихід групи не увінчався успіхом, але вже 27 листопада 1945 р. були затримані стрільці з сотні «Деркача» – Микола Іванович Клочко («Лісовий») та Андрій Трохимович Данчишин («Коваленко»). На допиті вони вказали місця криївок станичного й господарчого в с. Завізів та погодилися вбити підрайонного коменданта СБ «Горькавого» і господарчого «Лішню». Наступного дня агенти прибули до дружини «Лішні», вимагаючи викликати чоловіка. Знаючи їх обох, вона повідомила про місце знаходження його криївки. Прибувши, Данчишин відразу ударом ножа вбив «Лішню», а Клочко кинув до криївки гранату, вибухом знищивши «Горькавого». Наступного дня з метою прикриття операції на місце прибула опергрупа РВ НКДБ, в убитих було вилучено гвинтівку, німецький автомат та сумку з документами. Агентів було залишено на нелегальному становищі для виконання наступних завдань [1, с. 153].

Можливо ці колишні стрільці влилися в групу, яка діяла ще починаючи з вересня 1944 р. при Острозькому РВ НКДБ. Терористична група, або як її ще називають «легендована», складалася з 11 осіб, її очолював НКВС-івець Юрій Тараскін. Увійшовши в довіру до станичного с. Милятин, їм вдалося вступити до складу сотні Володимира Петрука-Кирика («Деркача») [1, с. 154]. Ця диверсійна діяльність легендарної групи НКВС призвела до того, що сотню Декача було знищено. Із звіту керівника СБ Верхівського надрайону стало відомо «20.XI 46. прибуло до села Верхів частина НГДБ, яка стояла в силі Вільгорі Бугриньського рай. проти боротьби «Деркача» в складі 18 осіб під 21.XI вертали назад, мали зі собою радіовідбірач. Хвалилися, що вбили «Деркача» і захопили його штаб. Акція була по доказі сиксота який видав Деркача, сам походить з села Дубини Остріжського рай. Осадчий Михайло» [22].

Можливо, що ця ж група продовжила діяти і в подальшому. Так у свідченнях керівника підрайону с. Верхів згадується, що «4.XII.46 р. в

село Йосипівка прибуло до сільської управи 12 більшовиків під маркою повстанців почали питати господаря про повстанські рухи, господар постеріг що то більшовики, не сказав нічого» [22].

Радянським каральним органам було надано додаткових повноважень у боротьбі з повстанцями. У їхню діяльність заборонено було втручатися першим секретарям райкомів партії і органам юстиції. Надмірно жорстоку поведінку радянських органів на місцях (знущання над полоненими, їхніми рідними і знайомими, тілами загиблих, яких забороняли хоронити) ніхто не мав права контролювати. У руслі каральних заходів влада змушувала чоловіче населення вступати до так званих «істребительних» батальйонів та застосовувала їх у каральних акціях проти мешканців сіл.

У 1946-1947 рр. з'явився ще один смертельний ворог підпілля ОУН – голод. Він «породив» грабіжників, які видавали себе за бандерівців, що вдералися до хат і забирали все, що могли. Цією ситуацією користалися емдебісти. Перевдягнуті на жебраків, агенти МДБ ходили від хати до хати, вишукуючи повстанців. У результаті протистояння радянська влада отримала перемогу не на полі бою – їй вдалося здолати супротивника завдяки тому, що вона змогла створити складну систему внутрішнього шпигуна-сексота із місцевих жителів. Не лише голод впливав на погіршення становища українських повстанців. Відразу по окупації району радянськими військами розгорнувся процес колективізації сільського господарства західних областей України. Партійні органи створювали в селах ініціативні групи, започатковували господарські товариства – скотарсько-молочарські, для спільного обробітку землі тощо. Це стало серйозним ударом по УПА, оскільки колгоспники, що перебували під суворим контролем, уже не могли постачати партизанам провізію. Створення колгоспів напряду залежало як довго бійці УПА зможуть продержатися на нелегальному становищі.

Соціалістичні перетворення в Західній Україні здійснювалися за сценарієм, детально відпрацьованим у попередній період. Влада обмежувала міцні селянські господарства, потім проводила «розкуркулення» з виселенням людей у віддалені райони СРСР. Процес колективізації сільського господарства проходив з великими труднощами та зустрічав опір з боку Української Повстанської Армії. Тому розпочався черговий «наступ» у колгоспному будівництві, в ході якого основним засобом «переконання» селянства залишився примус. Такі методи викликали громадське невдоволення, що змушувало місцеву владу вживати відповідні заходи.

Сільська біднота під впливом радянської пропаганди шукала в

колгоспах вихід зі злиднів. Вони першими добровільно вступали в колгоспи. Водночас радянська пропаганда поширювала гасла на кшталт: «Колгосп – єдиний шлях до заможного життя», «Куркуль – запеклий ворог селянина-трудівника», які загострювали соціальну ненависть. В Острозі періодично проводилися загальні збори за участю голів сільських рад. Так 20.06.47 р. керівник підрайонної СБ Березій повідомляє: «Була сесія сільських старшин у районі. На сесії говорили, щоб кожний голова вів у своєму селі пропаганду, щоб люди творили колгоспи і щоб вже жнива застали їх у колгоспі. Кожний голова повинен з себе показувати приклад, а за ним тоді підуть люди. Голови від цього відказались і сказали що як хочете, то ідіть самі і людям говоріть, а ми не будемо. Поки кінчилась сесія, то більша половина голів з сесії повтікали. Найбільше з голів пригласив, голова з с. Коростова (Українка), щоб колгоспи такі дійсно були і щоб нінащо не ждали, а були передовими» [17].

Режим вживав репресивні заходи щодо так званих середняків, які відмовлялися від вступу до колгоспів. Одним із примусових методів було не видавання навіть самого необхідного в сільському господарстві – мила. Із донесення за 1947 р.: «До кооперативи привозять дуже мало товарів. Наприклад, на тиждень раз привезуть по кіло солі на хату, таке як одеколон то ще часто привозять, але в порівнянні то він надто дорогий коштує 16 крб, рідко коли привозять матерію і то в малій кількості, так що тільки сама кооперативна адміністрація може її дістати, і то ціни високі. До того до кооперативи мішаються представники районної адміністрації. Наприклад, дня 01.06.47 р. Уполномочаний по позиці на село Плоска з району Скорик прийшов до кооперативи і сказав крамареві Якимові Кравцові, щоб він давав по куску мила тим людям, що віддали позику і подав список. У той час в крамницю увійшла громадянка з с. Плоска Олександра Марчук і сказала до крамаря: «Дайте мені мила, бо я ще ні разу не отримала». Крамар їй подав кусок мила і вона вже хотіла іти, але тут Скорик це побачив і почав матюкати крамаря словами: «Ти бандіт, ти дав мило бандітці, її син у Бандері, я тебе застрілю», почав стукати кулаками в стіл. Так само заборонив давати товари з кооперативи Дзьолось Панасові за те, що то родина бандерівська» [18].

Дня 3.06.48 року уповноважений Шпарко скликав у селі Глупанин збори, основним питанням яких був вступ до колгоспу. На зборах Шпарко говорив, що хто не підпише заяви до колгоспу, то того вивезуть, і ще сказав «що зернопоставка в цілому році з одноосібників буде по 10 м з одного га землі, а молоко і м'ясо вимагають здавати аж на 1949 рік, насамперед почав налягати на той хутор, де є найкраща земля і де багаті люди і яких сини загинули в УПА» [18].

Для заганяння селян до колгоспу використовувався метод призначення надмірно великої позики. Державні позики – це різновид кредитних стосунків, в яких держава виступає позичальником або кредитором. Позика була добровільною, але радянські органи влади перетворили її на обов'язкову норму. Так, повідомлялося, що в с. Хорів («... всі методи заложування більшовики примінили, хочуть заложити колгоспи. Дня 24.05.48 року голову сільради с. Хорів Павла Ляшкієвіча і секретаря визвали до району, в Остріг. Там їм сказали, щоб вони всі гроші за позику по цілому селі зібрали за 2 дні, а як не віддасте то підете під суд. Голова райради Якімов сказав щоб за 3 дні в с. Хорів організували колгосп і всі подарує, це особливо торкалось громадян Трохимчука Сергія і Дячука Івана яких теж визвали разом з головою. А якщо не зроблять за два дні колгоспу, то все опише і конфіскує, так говорив голова райради Якімов» [18].

Голова районної ради Якімов в своїх діях не був самотнім. 25.05.48 р. працівники МВС майор Рингін та лейтенант Соловйов разом з солдатами збирали в селі Хорів гроші за позику. Вони вирішили піти найпростішим шляхом. Багатодітним жінкам та вдовам була призначена пенсія від держави, проте міліціонери наказали гроші жінкам не видавати, а відразу забрати їх як позику тій самій державі: «Багатодітній жінці Козубський Софії майор Рингін вирвав гроші з рук, вона плакала, казала «нащо ви мені їх призначили, от так совітська власть дбає за багатодітних матерів». Так само забрали гроші в Юрчук Горпини і Корнійчук Євдосі» [18]. 02.05.48 р. знову приїхав лейтенант Соловйов в с. Хорів збирати позику, «набив голову с/р Павла Ляшкієвіча за те, що на час не прийшов до с/р. Так усі ці дні б'ють людей, арештовують і замикають в льох (наприклад, Дячука Трохіма держали чотири дні і ночі в льоху за те, що він не хотів підписати позикі на чотири тисячі карб.)» [19].

Міліціонери придумали ще один спосіб як забирати в людей «живі» гроші. 26.05.48 р. уповноважений зі збору податків Скорик з трьома солдатами «сидів у лісі на засідці на людей, що поїхали до Острога торгувати гроші. Коли почало смеркати, він стояв на дорозі і запиняв підводи і шукав у людей по кишенях грошей. От надійшла гр. с. Плоска, вдовиця бідна – Рабчук Тетяна і Скорик її спинив почав силою вивертати її кишені, а що грошей не було то її кепко набив і загрозили, тільки кому скаже то її застрілить. Потім їхав гр. с. Плоска Рабчук Степан з своєю жінкою, тоді знов Скорик вискочив з куща і спинив цього господаря почав шукати самовільно по кишенях грошей знайшов 45 карб. і забрав на позику і знов загрозив, щоб той нікому не сказав» [20]. Вже наступного дня начальство Скорика перейняло

«досвід» підлеглого: «МВД майор Рингін і старший лейтенант Соловійов з десяти сексотами, надвечір, сиділи на шляху, чекали підвід що вертали з Острога і шукали по кишенях гроші. Окружили підводи і не пускали у село, забрали гроші у таких селян: Юрчука Івана, Ковальчука Архипа, Мукосія Івана, Ярошука Сергія, а що два назвали МВД бандою, то їх арештували і тримали два дні у льоху...» [18].

З представниками нижчої гілки влади військові теж «вміли» розмовляти. «Майор Рингін набив по морді заступника голови сільради Трохимчука Сергія за те, що не хоче підписати заяву у колгосп, а за те що вороже поставились до колгоспу і до МВД, то тому Соловійов поліз до його кишені і забрав 200 крб.» [18].

Продовжувався черговий «наступ» у колгоспному будівництві, в ході якого основним засобом «переконання» селянства залишився примус. Такі методи подекуди викликали громадське невдоволення, що змушувало місцеву владу вживати відповідні заходи. «Дня 28.05.48 з Острога до с. Хорів приїхав голова райради Якімов і голова райради сільського господарства Ярина. Зібрали сільський актив та казали зводити до сільради тих людей, що ще в торік в осені подали заяви у колгосп, але жодного господаря не було вдома, всі повтікали в поля і в ліс. Голова Якімов мало всіх активістів не поїв зі злості, кажучи що всі ви бандіти. Дячука Івана зловили і тримали цілий день і ніч у льоху за те що, не хотів писатись у колгосп. Господарку Трохимчука Сергія описали і сказали, як віддаси 135 метрів зерна і 70 тис. крб. грішми, то не будем тобі конфіскувати майна. Такої суми не може віддати тому, що у нього 8 га землі і Трохимчук Сергій сказав «з'їжте мене»» [18].

Влада обмежувала індивідуальні селянські господарства, потім проводила «розкуркулення» з виселенням людей у віддалені райони СРСР. «Дня 29.05.48 цілий день мучили всіх активістів, їм загрожували, лякали Сибіром за те, що ті люди, що записані у колгосп не приходили на їх вивоз. До голови сільської ради стукав голова райради кулаком в стіл і матюкав, аж той почав плакати. Після полудня послав голову сільради по людей, голова пішов і не вернувся, десь сховався. Голова райради Якімов та Ярина напились самогону як свині і поїхали до Острога» [18]. «Дня 14.06.48 року приїхали представники з райради голова міської ради Поплавка, призначений уповноважений по організації колгоспу по селі Хорів і ще з ним всякої сарани і воєнна і цивілка 25 осіб, згнали людей до сільради, щоб писались у колгосп, але люди ховались по полях і т. д. Поплавко набив громадянина с. Хорів І. Козубського ... за те що не хоче іти у колгосп» [18]. Як бачимо радянська влада встановлювала непосильні податки для селян-одинаків. Ці податки виплатити було просто нереально.

Терор по селах продовжувався мало не щодня: «15.06.48 року Соловійов з тою шайкою ограбили Мулевич Марію, забрали корову за те що, не хотіла іти у колгосп і ще не додала 40 л молока, у Гладуша Михалка забрали свиню поросну, теж за позику, але більше за те, що не підписався до колгоспу. Господар просив: «У мене малі діти а свиней більше нема, що ж я буду робити». А Соловійов казав: «Як підеш у колгосп, то свиню вернем». Господар подумав і сказав: «Ех беріть, беріть або ви люди», а Соловійов його питає: «А що ж ми злодії чи що?». А він йому сказав: «Як видно». Ограбили у Гульки Ганни овечку, а що вона їх назвала бандітами, то ще її набили за позик ніби, а то все за те що не йдуть до колгоспу. Набили Чабана Парфена, Юрчика Микиту» [18].

Для того, щоб затягнути селянина в колгосп, крім величезних позик, постійно збільшували розмір податку, який необхідно було сплатити державі. Станичний села Плоска ось як аналізує ситуацію: «А тепер прийшов великий податок грішми, якого селяни не в силі виконати. Так хто має 4 га землі пару коней, корову, свиню то йому податку з тисячі крб., взагалі оцінюють коня – 700 крб., а корову і стару свиню 500 крб., і від худоби вимагають сплатити податок, ну а як що у кого хата крита бляхою, то ще більше платити, бо ти кулак... тепер повиїжджали на всі села приставники райфінодділа, мучать людей за податок, або мовлять «запишись у колгосп, то не будеш платити податку», ходять і б'ють людей» [20].

20 серпня 1948 року у с. Плоска приїхав з фінвідділу представник Бабков, привіз накази на податок. Жінка Поліщук Марія казала йому у сільраді, де була і міліція, що «такі великі зернопоставки і податки де їх набратись, прийдеться мабуть здохнути». До неї сказав старший сержант МВД, що «пишись у колгосп, то не будеш нічого платити». Марія Поліщук сказала «не піду в те ваше ярмо колгоспне, я бачу як колгоспи панують в селі Коростовій, як вони стоять в колійку за житньою мукою на макарон, що давали по 2 кілі тухлої мукі і то не всім їм досталось». До неї МВД-ист кричав «вам всім так буде» [20].

За інформацією з приватного архіву Руслана Макаря, «дня 15.06.48 року ограбили у громадянина с. Хорів Мулієвіч А. корову, а у громадянина Гладуша Михалка – свиню, у громадянки Гулькі Анни овечку і ще її набили, що сказала «то нічого собі що по охоті пишуться в колгосп? Так шаліли сатрапи по селі, а людей мало кого спіймали, а на збори цілком ніхто не виходив, всі хати позамикані. Дня 16.06.48 р. та сама банда ходила по селі Хорів відривала замкі від хатей. Так в громадянина с. Хорів Стецюка Прохора відірвали замка, в громадянина Трохимчука Сергія вибили окно, другий раз набили Гульку

Ганну. Найгірше тероризує людей голова райради Якімов. Він напевне підписав соцзмагання, а тут не можна ніяк зробити колгоспу, по цілих ночах згонять людей до сільради і кажуть «підеш у колгосп», а хто каже ні, то того кидають у льох. Так сидів два дні Мірончук Ліонько ... Дня 19.06.48 так само грабили людей, робили з дня 18 на 19 вночі засідки на людей, які були в лісі і полях. ... 20.06.48 р. на зелені свята всі три дні мучили людей. Таке свято, а у селі нікого немає, так ті пограбовані коні у селян, стоять у колгоспі голодні, немає кому дати їсти, бо все втікає з села, а ця згряя поставила за ціль за ці три дні зелених свят організувати колгосп. Дня 18.06.48 р. гр. с. Хорів Боришнюк Антон вішався під лісом, але люди надійшли і зняли, він казав, що його змордували і обманом вписали у колгосп. Число людей, що підписали заяви у колгосп того дня 21.06.48 р. – 54 родини» [18].

Радянська пропаганда всіляко вихваляла переваги колгоспного ладу, широко використовуючи приклади окремих «передовиків». Однак дійсний стан не відповідав комуністичним агіткам. Коли на зборах колгоспників 2 жовтня 1948 року, що їх скликав секретар компартії району Сербін, колгоспники домагались, щоб давали їм картоплю на трудовень, мовляв «ми ж коло ї працювали і так само давали насіння картоплі». Сербін розкричався та казав «раньше треба розрахуватися з державою по всіх поставках, зіставити насінний фонд і ще вільний продаж державі збіжжя і овочів, розрахуватись з М.Т.С і навіть виділити ще такий фонд в разі неврожаю на 1949 рік і ще продаж хліба через кооперацію. А тоді можна подумати і про колгоспників». Люди на цих зборах почали вимагати: «що ж ми будемо їсти цілий рік, ми проробили в колгоспі ціле літо». На що Сербін «стукнув кулаком по столу і кричав: «Ви ще не такі голодні, у вас у кожного є яма зерна, знаю що між вами більша частина чекає війни, активно допомагає лісовикам, і я певний, що лісовики ще сьогодні ввечері будуть знати, що я робив в вашому селі збори. Але совітські власті навчають вас як працювати чесно в колгоспі, так як працює ціла Східна Україна» [21].

Колективні господарства працювали неефективно, розміри держпоставок часто охоплювали весь урожай, тому в колгоспах нічого не лишалося. Рівень матеріального забезпечення колгоспників був низьким. Бачачи реальні приклади, більшість селян не підтримувала колективізації. Селянин відчував себе власником на своїй землі і не хотів віддавати її у колективну власність. Неодноразово у зошитах станичних подається інформація про розмови, які відбувалися між населенням на самоті. Так, у одній хаті, ланкової третьої бригади Павлишин Пріські, «зібрались жінки і почали розмову, між іншим говорила 60-літня жінка

Сетун Хіма таке: «Боже, як то йти на чуже поле жати, коли ще своє недавно було», а Ситук Євдоха казала: «Тітко Хімо, а я думаю, що до жнив совітів не буде, а ми будем самі на своєму полі жати, мені не здається що вони забрали наш хліб», а третя жінка Ліщук Пріська казала: «А я не пушу нікого на своє поле жати, нехай згорить на полі все моє збіжжя, як має піти до колгоспу і до червоних злодіїв», а ланкова Павлишин Пріська казала: «Ех, щоб ми всі були тримались, не йшли до колгоспу, то воно було інакше і колгоспу не було б, так як по других селах, але я вам кажу що колгоспу їй-Богу не буде, коли б він мав бути то воно все інакше робилося, будували б хліви на коні, на зерно магазини, а то все, як мертве, мені здається що вони думають утікати і тому нічого не роблять» (ця розмова відбувалася 19.05.48 р.). Один одного питають селяни, що там чути чи немає там якої війни? І питають, коли вона там буде» [18].

Іншим прикладом важкого сприйняття колгоспу стала суперечка між першим секретарем району Сербіним та старенькою 67-літньою бабусею Марією Ситун. Бабуся казала: «Ми чули, як там за Острогом, ще тоді в нас були полякі, як там у ваших колгоспах люди мерли з голоду, по наших церквах відправляли молебні, щоб Бог відвернув голод, тоді ви вчили робити людей у колгоспі. І як Бог не дасть зміни, не пошле грому то і в нас так само будуть вчити робити голодним в колгоспі, і замовкла». Сербін «синій зі злості» кричав: «Твій син певно в банді і хто тебе навчив так говорити, ти стара бл...», а бабуся казала: «Ні, мій син був на фронті вас захищав, а мені тепер така подяка, а що я говорила то це в нас знає мала дитина» і вийшла з приміщення, їй вслід кричав Сербін: «От стара бандитка бл...». Трохи помовчавши, казав: «Ми вас відучим думати за самостійну Україну» [21].

Отже, узагальнюючи хід чотирирічної боротьби УПА і збройного підпілля ОУН (1946-1949 рр.) в умовах посилення радянських репресій, з метою нейтралізації визвольних дій, можливо відмітити такі основні тенденції: радянський апарат методично винищував соціальну базу визвольного руху – селянство, депортуючи його в Сибір та заганяючи у колгоспи; масове пограбування селянських господарств державними позиками та хлібозаготівлями, розгул провокаційних спецгруп МДБ-МВС створювали нестерпну обстановку на місцях.

Процес колективізації сільського господарства, що проходив з великими труднощами, зустрічав опір з боку Української Повстанської Армії. Із донесення боївки СБ «Дня 8.06 тіх що писали заяви до колгоспу визвали до району Здолбунів і там з них вибрали правління колгоспу. Головою став Сакідон Володимир... рахівник Хміль Ригор має три га

землі, три особи родини, ховався був зловлений совітами у 1944 році був на фронті шофер. Другим активістом ініціатором колгоспу був Повстанський Ригор, літ 35, має жінку і дитину, землі 2 га, в армії був від 41 по 45 рік, який за зраду українського народу покараний карою – смерть, дня 20.06 повстанцями. Далі записався Кардаш Микола, літ 40, землі 3 га, був на фронті від 41-45 рік, родини: три особи. Покараний 30 буків так що дня 21.06 поїхав лікуватись» [18].

Із розгортанням у 1947 р. суцільної колективізації головні зусилля СБ спрямовувалися на її зрив. Найбільш поширеними були насильницькі методи боротьби: погрози, теракти, пограбування або знищення колгоспного майна. В цій ситуації заручником виступало місцеве населення, яке піддавалося репресіям з боку однієї або іншої сторін протистояння. «Назарук Федот сам з с. Плоскі, літ 72, баптист, пристав до вдовиці, у неї 2 сина загинуло в УПА і вона боялась, і записалась колгосп. Старий дістав з пару буків і запрягнув що не піде до колгоспу. Як раз у нього ночував східняк з Київщини і добре чув як УПА громить колгоспи, дали йому літератури» [18].

Селянство боролось з тиском держави шляхом вступу до формувань УПА. Підпілля СБ ОУН та УПА підтримували селян у боротьбі проти колективізації. «Дня 23.06.48 МВД з Здолбунова привезло в с. Глупанин труну пофарбовану і ще новий костюм, музику і похавали того сексота Повстанського. Як ховали, то несли червону онучу на патику, як видно, то він у них був заслужений. А ввечері того самого дня МВД і Шпарко гонили людей на збори до Атаманця Івана. На зборах сказав Шпарко, що не допоможе нічого селянам за те, що бандіти повісили найкращого ініціатора колгоспу Повстанського, все одно колгосп мусить бути заложений, але люди ще не пишуться, з зборів нишком розходяться по домам» [18]. Розправи, які чинили над колгоспними активістами, ставили в залежність від обставин простих селян, які не хотіли вступати до колгоспу, але яких всілякими методами заставляли радянські репресивні органи все ж таки підписувати заяви. З другої сторони вони боялися покарання СБ (ОУН).

Служба безпеки постійно проводила із населенням гутірки (бесіди), в яких роз'яснювали що то таке колгоспи і як уникати вступу до них. Не лишали поза увагою й приїжджих, «давали ми одному переселенцю калікатуру (карикатуру) «Об'єднують у колгосп», він подивився, почитав тай каже: «ви мені скажіть, де це все видається, напевне за границями», ми запитали чому він так думає, а він говорив: «Я бачу і знаю з власного переконання, що такі змістовні видання мусять по перше мати відповідні то того умови, а по-друге – типографії. Я думаю,

що це все привозять з Америки», так казав цей Лемко. Не дивлячись на переслідування ворога, населення цікавиться нашою боротьбою, питає чи нема чого почитати як сказав гр. с. С.К. «підкріпити розбиту душу». Молодь питає нових революційних пісень. Так у с. Глушанин питала одна дівчина чи у нас немає пісні про друга Скоблика» [18]. Довоєнна колективізація, голодомор на Східній Україні 1946-1947, опір ОУН-УПА підкріплювали бажання селян не вступати до колгоспів.

Отже, ми бачимо, що селяни після Другої світової війни лишилися між двома ворогуючими сторонами. На західноукраїнських землях влада встановила тотальний контроль держави над селянством; уніфікувала розвиток сільського господарства цих земель з центральними і східними регіонами УРСР; позбавила підтримки збройний рух Опору. Наслідки колективізації українське село відчувало ще протягом багатьох років. Протидія УПА радянізації Острозького району, незважаючи на певні успіхи, за умови опору тоталітарній державі незначними силами була приречена на невдачу.

Джерела та література

1. Антонюк Я. Діяльність Служби безпеки (ОУН б) на Острожчині у післявоєнний період // Острозький краєзнавчий збірник. – Випуск 5. – Острог, 2012. – С.150-154.
2. Баталов В. Трагедія села Кургани / Валерій Баталов // Життя і Слово (Острог). – 1992. – 24 червня.
3. Баталов В. Терор / В. Баталов // Замкова гора (Острог). – 2005. – 25 червня.
4. Баталов В. Люди пам'ятайте / Валерій Баталов // Зоря комунізму (Острог). – 1982. – 22 травня.
5. Бендюк М. // Життя і Слово (Острог) // «Зрада в лавах УПА». – 2013. – 12 липня.
6. Бендюк М. Зрада в лавах Української Повстанської Армії / Острозький краєзнавчий збірник. – Випуск 4. – С.170-175.
7. Григорук С. Нелюди / С. Григорук // Зоря комунізму (Острог). – 1970. – 27 червня.
8. Данилюк В. Шинеля Ватутіна служила в УПА? / В. Данилюк // Молода Волинь (Луцьк). – 1992. – 6 березня.
9. Дубовик І. Крик з колодязя / І. Дубовик // Зоря комунізму (Острог). – 1981. – 10 жовтня.
10. Жив'юк А. Політичні репресії тоталітарної доби на Рівненщині: від «червоного терору» до боротьби з інакодумцями / А. Жив'юк, І. Марчук // Реабілітовані історією. Рівненська обл.– К.; Рівне, 2006. – Книга перша. – С. 8-78, 179.
11. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж-Нью-Йорк-Львів, 1992. – С. 606-607.

Політика радянізації та колективізації на Острозщині у повоєнний період

12. Літопис УПА. Т. 8. Нова серія. Волинь і Полісся: УПА та Запілля, 1944-1946: Документи і матеріали / П. Сохань, П. Потічний та ін. (ред.), О. Вовк, С. Кокін (упоряд.). – К.; Торонто: Літопис УПА, 2006. – 1448 с.

13. Самчук А. Мене обдурили / А. Самчук // Зоря комунізму (Острог). – 1980. – 26 серпня.

14. Супрун А. Не забудемо, не простимо / А. Супрун // Зоря комунізму (Острог). – 1988. – 26 січня.

15. Федорчук С. Суд пам'яті / С. Федорчук // Зоря комунізму (Острог). – 1983. – 26 травня.

16. Фурманчук П. Чорні ворони / П. Форманчук // Зоря комунізму (Острог). – 1980. – 2 жовтня.

17. АСБОР №1. Звіт з 28 червня по 3 липня 1947 р.

18. АСБОР № 3. Звіт з 25 травня по 25 червня 1948 р.

19. АСБОР № 5. Інформація з терену від 31 липня по 28 серпня 1948 р.

20. АСБОР № 4. Інформація з терену від 25 травня по 25 червня 1948 р.

21. АСБОР № 6. Звіт 22 квітня – 28 травня 1948 р.

22. АСБОР №28. Загальний звіт з терену від 18.02 по 18.12.1946 р.